

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філософських наук, професора,
провідного наукового співробітника
Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України
Филипович Людмили Олександрівни
на дисертаційне дослідження Васкула Святослава Васильовича
«Постсекулярна ревіталізація релігійності: вектори християнського
богословського дискурсу та церковно-соціальних практик»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 03 – Гуманітарні науки за спеціальністю 031 – Релігієзнавство

Актуальність теми дисертаційного дослідження С. В. Васкула зумовлена як сучасними трансформаціями релігійного та суспільного життя, так і необхідністю нового релігієзнавчого осмислення ролі християнських Церков у контексті постсекулярних процесів, глобальних криз і повномасштабної російсько-української війни. Дисертант переконливо демонструє, що класичні секуляризаційні моделі вже не здатні повною мірою пояснити сучасні форми публічної присутності релігії, натомість феномен постсекулярності відкриває нові аналітичні можливості для дослідження взаємодії релігійних інституцій, громадянського суспільства та держави.

Безперечною перевагою роботи є те, що автор не обмежується суто теоретичним аналізом постсекулярного дискурсу, а переводить проблему у площину конкретних церковно-соціальних практик – волонтерства, військового та медичного капеланства, гуманітарної адвокації, міжконфесійної солідарності. Такий підхід надає дослідженню виразного міждисциплінарного й суспільно релевантного характеру та дозволяє розглядати постсекулярну ревіталізацію релігійності як живий процес трансформації сучасного релігійного буття.

Особливо варто відзначити, що дисертант актуалізує проблему саме в українському контексті, де війна спричинила не лише політичні чи соціальні,

а й глибокі світоглядні та духовні трансформації. Автор слушно акцентує увагу на тому, що релігійні інституції в сучасній Україні постають важливими суб'єктами формування суспільної солідарності, моральної підтримки та національної резильєнтності, а також відіграють помітну роль у процесах деколонізації релігійної свідомості.

Актуальність дослідження посилюється також тим, що в роботі органічно поєднано філософсько-релігієзнавчий аналіз теорій секуляризації та постсекулярності із вивченням сучасних богословських і соціально-практичних вимірів християнства. Це дозволило авторів сформуванню цілісного бачення постсекулярної ревіталізації релігійності як світоглядно-праксеологічного процесу, що має важливе значення не лише для розвитку сучасного релігієзнавства, а й для осмислення нових моделей державно-церковних відносин та функціонування громадянського суспільства в умовах кризи.

Дисертаційне дослідження має належний зв'язок із державними та галузевими науковими програмами й темами. Робота виконана відповідно до науково-дослідної проблематики кафедри філософії та культурології Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича – «Ціннісно-смісловий потенціал філософії і науки: пошук відповідей на виклики XXI століття» (2019–2025 рр., № державної реєстрації 0120U102712) та «Вплив цінностей і наукових знань на процеси соціальної інтеграції та рух до сталого розвитку в Україні» (2025–2029 рр., № державної реєстрації 0125U003657). Це засвідчує концептуальну й тематичну інтегрованість дисертації у сучасний науковий дискурс гуманітаристики та її відповідність актуальним напрямкам розвитку релігієзнавчих досліджень в Україні.

Основні результати наукового дослідження і його новизна, оцінка структури та змісту дисертації. Здійснене дослідження характеризується концептуальною цілісністю, внутрішньою логічною послідовністю та належним рівнем теоретичного узагальнення. Авторів вдалося сформуванню комплексне релігієзнавче бачення феномена постсекулярної ревіталізації

релігійності як закономірної трансформації сучасного релігійного буття, що виявляється у зміні моделей публічної присутності релігії, посиленні соціальної функціональності Церкви та переосмисленні аксіологічних і комунікативних параметрів християнського дискурсу.

До вагомих результатів дослідження слід віднести здійснений дисертантом аналіз трансформації секуляризаційної парадигми та концептуальне осмислення постсекулярності як контексту новітньої ревіталізації релігійності. Автор переконливо демонструє, що сучасна релігія не повертається до домодерних форм соціального домінування, а набуває нових форматів публічної присутності через соціальне служіння, міжконфесійну солідарність, гуманітарну адвокацію та інституціоналізацію капеланських практик. Важливо, що ці процеси розглядаються не лише у загальнотеоретичному вимірі, а й крізь призму українського досвіду повномасштабної війни, що надає роботі високого рівня актуальності та предметної конкретики.

Наукова новизна дисертації (с.23-26) полягає насамперед у цілісній концептуалізації постсекулярної ревіталізації релігійності як якісної зміни функціональності християнства в умовах плюралістичного суспільства та екзистенційних викликів сучасності. Автор уперше обґрунтовує залежність соціальної та місійної життєвості релігійних інституцій від системності їхніх ціннісно-солідаризуючих практик, а також експлікує українську специфіку постсекулярних процесів як простору формування громадянської суб'єктності Церков.

Окремо варто відзначити новаторський підхід дисертанта до аналізу Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій як суб'єкта «релігійної адвокації» та специфічної форми «дипломатії свідчення», а також спробу інтерпретації сучасних церковно-суспільних практик крізь призму категорій солідарності, відповідальності та громадянської суб'єктності. Заслуговує уваги й критичний аналіз неоімперських релігійно-політичних ідеологем та

осмислення процесів деколонізації релігійної свідомості в українському контексті.

Структура дисертації є логічною, послідовною та повною мірою відповідає поставленій меті й дослідницьким завданням. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Побудова дисертації демонструє поступовий перехід від концептуально-методологічного аналізу проблеми до осмислення конкретних форм реалізації постсекулярної ревіталізації релігійності в богословському та церковно-соціальному вимірах.

Перший розділ присвячено аналізу джерельної бази (с.29-41) та методологічних засад дослідження (с.41-50); другий – осмисленню постсекулярності як контексту трансформації сучасної релігійності (с.51-77); третій – аналізу аксіологічних і спільотно-комунікативних параметрів сучасного християнського дискурсу (с.78-127); четвертий – дослідженню соціально значущих практик українських Церков у контексті сучасних викликів (с.128-176). Така композиція забезпечує внутрішню цілісність роботи та дозволяє авторові послідовно розгортати власну концепцію постсекулярної ревіталізації релігійності.

Позитивно слід оцінити й змістове наповнення дисертації. Автор демонструє обізнаність із сучасним філософським, релігієзнавчим і богословським дискурсом, активно залучає праці як класичних теоретиків секуляризації та постсекулярності (М. Вебер, П. Бергер, Ю. Габермас, Ч. Тейлор, Х. Казанова та ін.), так і сучасних українських релігієзнавців та богословів. Це забезпечує належний теоретичний рівень дослідження та свідчить про ґрунтовність опрацювання проблематики.

Практична значущість роботи. Практична значущість дисертаційного дослідження С. В. Васкула полягає у можливості застосування його основних положень та висновків як у науково-освітньому, так і в суспільно-практичному вимірах. Робота не обмежується теоретичним аналізом феномена постсекулярності, а пропонує концептуальні підходи до осмислення сучасних

моделей взаємодії релігійних інституцій, держави та громадянського суспільства в умовах глобальних криз і повномасштабної війни.

Важливим практичним аспектом дисертації є ґрунтовний аналіз соціально значущих церковних практик – волонтерства, гуманітарного служіння, військового та медичного капеланства, міжконфесійної солідарності, релігійної адвокації, – які розглядаються автором як чинники суспільної консолідації та моральної підтримки в кризових умовах. У цьому контексті результати дослідження можуть бути використані при формуванні стратегій державно-церковної взаємодії, розвитку капеланських інституцій та вдосконаленні моделей соціального партнерства між релігійними організаціями й державними структурами.

Практичну цінність має й запропонований автором аналіз постсекулярної ревіталізації релігійності в українському контексті, де Церкви постають активними суб'єктами громадянського суспільства, здатними формувати моральну інфраструктуру солідарності, підтримувати національну резильєнтність та сприяти деколонізації суспільної свідомості. Таке осмислення сучасної ролі релігійних інституцій може бути корисним для розробки державної гуманітарної політики, програм міжконфесійного діалогу та практик соціальної інтеграції.

Результати дослідження можуть бути використані також у викладацькій практиці – при підготовці навчальних курсів і спецкурсів з релігієзнавства, філософії релігії, соціального богослов'я, державно-церковних відносин, етики та гуманітарних студій. Автором сформовано значний теоретичний і джерельний матеріал, який може слугувати основою для подальших наукових розвідок у сфері постсекулярних досліджень, сучасної еклезіології та соціальної ролі релігії.

Окремо слід відзначити, що робота має практичне значення в контексті сучасних суспільних викликів, пов'язаних із війною та кризою гуманітарних цінностей. Запропоноване дисертантом осмислення церковно-соціальних практик як простору формування відповідальності, солідарності та суспільної

суб'єктності сприяє глибшому розумінню потенціалу релігійних спільнот у процесах суспільного відновлення та консолідації України.

Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях та академічна доброчесність. Основні результати дисертаційного дослідження С. В. Васкула належним чином апробовані та достатньо повно висвітлені у наукових публікаціях автора. За тематикою дисертації опубліковано праці у фахових наукових виданнях України (3), а також статтю (1) у виданні, що індексується у міжнародних наукометричних базах Scopus та Web of Science Core Collection, що свідчить про відповідність результатів дослідження сучасним вимогам до наукової апробації дисертаційних робіт. Констатуємо наявність і публікацій у матеріалах конференцій (4).

Зміст публікацій відображає ключові напрями та концептуальні положення дисертації: проблематику постсекулярності, аксіологічні параметри сучасного християнського дискурсу, соціальну місію Церков, питання міжконфесійної взаємодії, державно-церковного партнерства, релігійної суб'єктності та церковно-соціальних практик в умовах війни. Публікації тематично корелюють зі структурою дисертації та засвідчують послідовність наукового пошуку автора.

Аналіз тексту дисертації та характеру використання джерельної бази дає підстави стверджувати, що дослідження виконане з дотриманням основних принципів академічної доброчесності. Автор коректно працює з науковими джерелами, належним чином оформлює посилання та демонструє самостійний характер наукового дослідження. У роботі простежується авторська концептуальна позиція, послідовність аргументації та належний рівень наукової рефлексії.

Загалом кількість, рівень та зміст опублікованих праць відповідають вимогам МОН України щодо апробації результатів дисертаційних досліджень на здобуття ступеня доктора філософії, а дисертаційна робота С. В. Васкула засвідчує належний рівень академічної культури та доброчесності автора.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Текст загалом справляє враження концептуально сильної та академічно амбітної роботи, однак має низку проблемних моментів.

1) Незважаючи на позитивність термінологічних пошуків дисертантом, в поле уваги якого попало чимало термінів, відзначимо нечіткість центрального, ключового поняття — «постсекулярна ревіталізація». Автор дає визначення ревіталізації, яку розуміє як якісне оновлення присутності релігії в публічній сфері, де вона набуває нової вітальності через адаптацію до умов плюралізму та конкуренції смислів. (с.46). Але з цього не зовсім зрозуміло чи це соціологічний процес, чи богословська модель, чи культурний стан, чи нормативна концепція, чи авторський термін. У багатьох дисертаціях присутня така концептуальна розмитість. Наукова праця починається з чіткої операціоналізації, з термінологічної визначеності. Дане автором визначення бажано допрацювати через поглиблення його змісту та розгортання його сенсів, серед яких процес відновлення суспільної значущості релігії в умовах секулярного плюралізму є визначальним.

2) Автор активно використовує концепт «пострелігійна сакралізація», але ми не знайшли інформації, чи це авторський термін і чи загально прийнятий, хто його використовує, як він співвідноситься з іншими поняттями, напр. секулярний, сакральний тощо. Бажано було б чітко джерелізувати концепт або прямо вказати: «у дисертації пропонується нове поняття», інакше це виглядає як концептуальна імпровізація.

3) Є логічна асиметрія між “постсекулярністю” і “християнством”. Автор, заявивши про «постсекулярну ревіталізацію релігійності», обмежується «моделлю відповідального публічного християнства», тобто об’єкт заявлений широкий (релігійність), а аналіз фактично християноцентричний. Не зрозуміло, чи йдеться про релігійність загалом чи лише про християнськість? Бажано було звузити предмет дослідження до християнства або пояснити, чому саме християнство є основним кейсом для даного дослідження.

4) Методологічний блок частково має “каталоговий” характер і виглядає типовим для будь-якої дисертації. Не специфіковано, *що* саме аналізується кожним методом, який це дало результат, чому саме ці методи необхідні для дослідження. Більш прийнятним було прив’язати певний метод до конкретного завдання, скажімо, герменевтичний метод застосовано для аналізу соціальних доктрин церков та богословських інтерпретацій війни або порівняльно-релігієзнавчий метод використано для зіставлення моделей публічної релігії в українському та західноєвропейському контекстах. Методологія – найскладніша частина наукової роботи, бо від того як досліджувати той чи інший феномен, залежить його результат.

5) Текст дисертації добре концептуалізований, але в деяких місцях занадто перевантажений абстрактними конструкціями, напр. «теоретико-методологічна реконструкція», «парадигмальне зрушення», «кризово-екзистенційна регенерація», «артикуляція морального», «трансформація церковної суб’єктності» тощо. Інколи важко вловити сенс, виникає враження «метамови заради метамови». Добре б було попрацювати з текстом стилістично. Автор пише: «здійснено теоретико-методологічну реконструкцію постсекулярної ревіталізації релігійності». Значно краще: «проаналізовано процеси постсекулярного відновлення релігійності» або «досліджено особливості постсекулярної трансформації релігійності».

6) Деякі формулювання виглядають декларативно або публіцистично, напр. «Церкви постають не лише як оберігачі традиції, а як дієві сили артикуляції морального, соціальної резильєнтності та деколонізації свідомості». Виникають запитання: як вимірюється «деколонізація свідомості»? які саме механізми цього вимірювання? Чи всі церкви є оберігачами традиції?

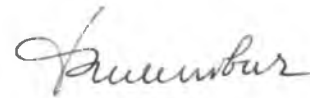
7) Інколи невиправдано використовуються іноземні слова, які можна замінити українським відповідником, який буде дивитися більш природно. Напр. автор вживає словосполучення «духовний бриколаж». Цей термін академічно допустимий, але для української академічної традиції він звучить чужорідно, значно краще звучало б ««еклектичне поєднання різних духовних практик»».

Висловлені зауваження та рекомендації мають переважно дискусійний, уточнювальний та рекомендаційний характер і не впливають на загальну високу оцінку дисертаційного дослідження С. В. Васкула. Дисертація є завершеним, самостійним та концептуально цілісним науковим дослідженням, виконаним на належному теоретико-методологічному рівні, із чітко сформульованою авторською позицією та достатнім ступенем наукової новизни.

Загальний висновок. На підставі ретельного аналізу дисертації «Постсекулярна ревіталізація релігійності: вектори християнського богословського дискурсу та церковно-соціальних практик», а також основних наукових публікацій здобувача, вважаю, що дисертаційна робота відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» зі змінами внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 31.05.2019 № 759, пунктам 6–9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. (зі змінами), а її автор – Васкул Святослав Васильович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 031 Релігієзнавство.

Офіційний опонент:

Доктор філософських наук, професор,
Провідний науковий співробітник
Інституту філософії імені Г. С. Сковороди
НАН України

Людмила ФИЛИПОВИЧ

